

Ušesa Istre pod Velikim Badinom pri Buzetu

Povojno nasilje pod Jočmico

2. del

Ivo Žajdela

Nadaljujemo z objavo odlomkov iz knjige *Moč kletve, moč molitve* (založba Libris iz Kopra), v kateri je Emil Zonta opisal povojno dogajanje na območju Buzeta. Zadnjič smo končali s partizanskim umorom črnolase lepotice Marije.

Do tistega zame usodnega dne nihče ni vedel, kje je Marija pokopana. Ne da jim je bilo vseeno, ampak zaradi mnogih okoliščin se nihče ni želel približati mestu umora in poiskati grob ter posmrtni ostanke po krščanski navadi prenesti in pokopati na pokopališču v posvečeni zemlji. Kdo naj prevzame to odgovornost?! Nikogar ni bilo. Pa tudi opravilo je bilo preveč zahtevno. Z vozom na živinsko vprego bi bilo treba mrliško skrinjo pripeljati do Marijinega prvega počivališča, truplo položiti v skrinjo in odpeljati ... Kam odpeljati? Zadeva ni bila tako enostavna.

»Grob« ob potoku Počasi sem zapustil pokojno in se izvil iz potoka. Tresoč se sem prišel

do očeta. Še vedno je sedel tam, kjer sem ga pustil, in pospravljaj zadnje kapljice z dna lonca. Počakal sem, da je odložil lonec. S težavo sem izustil in pokazal z roko: »Tam iz peska štrli človeška roka!« Oče je ostanek kruha in lonec spravil v košaro in rekel: »Pridi z mano in pokaži mi, da vidim, kje leži pokojna Marija.« Zelo ga je prizadel pogled na mrto roko. Spustil se je v strugo potoka. Z rokama je grabil pesek in pokrival štrlečo roko. Po krščanski navadi je z glave snel kapo, se pokrival in začel moliti. Jaz sem na robu potoka potihoma hlupal in si z roko brisal solze. Splezal je iz potoka in me prijel za roko. Njegov dotik me je nekoliko pomiril. Brez besed sva prišla na našo senošet. Pomagal sem raztresati pokošeno travo. Nič nisva

govorila. Ko sva končala z raztresanjem trave, je rekel: »Emil, hode doma!« Vzel sem košaro in šel prek potoka domov.

Smrt je bila zelo grda, nihče se ni hotel srečati z njo. Zlasti otroci smo se je bali. A čeprav je oče ostal v bližini komaj odkritega groba, se nič nisem bal, da bi smrt lahko škodovala očetu, saj sta se s pokojno Marijo poznala in sta bila prijatelja. Kako tudi smrt lahko postane domača in prijateljska!

Čez dobro uro je tudi oče prišel domov. Pričakal sem ga, sede na njegovem stolčku. Zelo je bil potrten. Skrbelo ga je zame zaradi vsega, kar sem videl. Medtem ko sem ga čakal, sem čutil, da moram zanj nekaj narediti. Pometel sem celotno ploščad pred hišo. Opazil je moje delo in rahlo se

je nasmehnil. Meni je to zado-stovalo. Ampak da ne bi zapadla v tišino, sem ga prosil, če mi iz 'prašča' leske in gabrovine naredi novo 'omelo' – metlo. Takoj se je lotil dela. Za hišo sva narezala vej in opazoval sem, kako s kosirjem obrezuje vejevje in svojimi krepkimi rokami 'prašče' zavija v snop. In kmalu je bila narejena nova metla, ki je zaradi krepkih lesenih vejic zelo primerna za pometanje dvorišča in hleva.

Voda jo je odnesla O groznem odkritju se nisva pogovarjala. Nič si nisva imela povedati, saj zaradi komaj minulega časa ni bil pogled na mrliča nič novega in nenavadnega. Ampak oče kot oče me je želel obvarovati pred vsakim zlom in želel je, da bi končno tudi jaz spet postal

odraščajoci otrok in bi lahko pozabil na vse, česar ne bi smel videti, slišati, občutiti. Poznal je podobno 'ukradeno otroštvo', saj je bil zaradi prve svetovne vojne tudi sam prikrajšan za brezskrbno odraščanje.

Njegov občutek za svobodo je meril na drugačno od te, ki so nam jo prinesli novi časi v novi svobodni domovini. Njegova politična preteklost in zrelost sta bili mnogo nad tem, kar sva skupaj morala prenašati.

Čutil sem, da je bil oče v veliki zadregi. Zaradi mojega odkritja bi me moral tolažiti. Bilo je prvič, da sva se namenoma izogibala si pogledati v oči. Nisem vedel, kaj bi ga vprašal, saj sem vse že vedel. Čutil sem, da mi je zelo hvaležen za moj molk.

Ko se je po sušnem poletju pri-tihotapila jesen in so z njo nastopila močna deževja, je voda odnesla vse, kar je ostalo od pokojne. Voda iz našega potoka v Jozvinah se steka v potok Mala huba, ta pa pod Fontano v reko Mirno. Kdo ve, do kod so prispele in kje so se ustavile Marijine kosti? Verjetno so raztresene od Kranjčiča do Mirne.

Pred nekaj leti sem spet začel obiskovati kraj, kjer sem videl obglodano roko. Na svoji seno-žeti vedno najdem rožico in jo položim na Marijin prvi grob.

Velik okrvavljen nož Tiste jeseni sem slišal tudi za podrobnosti in imena treh storilcev. Tistega večera po groznem umoru sta dva prišla v vaško gostilno in se hvalila, kako so usmrtili nesrečnico. V dokaz, da je res, sta kazala velik okrvavljen nož. Kot oseba iz Biblije sta si v lavorju, v katerega je moral gostilničar natočiti vode, oprala roke in nož. V Svetem pismu sicer ne piše, da mora po umivanju rok očiščeni izprazniti tudi poln kelih vina. Gostilničar je moral vsakemu po nekajkrat natočiti po kvartin – četrt litra vina. Tudi jaz sem jih srečeval. Tudi dopoldne so se jim vedno zapletale noge, kot da bi bili vinjeni. Nihče od njih ni lepo in mirno končal svojega ubogega življenja. Njaki počivajo v miru!

Po tem mojem odkritju me je strah pred novimi odkritji spremljal vedno in povsod. Znanci

iz sosednjih vasi in zaselkov so, ko so prišli na obisk, skoraj vedno in kot nalašč pripovedovali o lučkah, ki svetijo v kakšnem potoku, grabnu. Nekateri so pripovedovali, da so videli sprevod pokojnih duš. Te vesti o sprevodih mi niso več dale miru ne podnevi ne ponoči.

Znanka iz Črncev, Marija Velička, s katero se je poročil naš prvi sosed Karlo Zonta, je mami pripovedovala: »Znoš, Ana, da snoč, ko se je moj Karlo prek Žbute vročau doma iz Mažinje, je o Zakrotih vidu cel pročešjom mrtvih, ki so hodile sen ino tam. Se so stokale, se križale ino moli-le. Ko je Karlo prišu doma, nič ni bil prestrošen. Namesto da smo večerale, se smo molile za pokojne. Enoko je rekla anka soseda, ki da sako večer jih vidi, od prvega mroka do ponoči.«

Dodala je, da so to gotovo nemški soldati, ki so bili pokopani na območju črniške fare in širše. Vsi da so čez glavo pokriti z dekami sivozelene barve.

Lučke ubitih Tudi jaz sem zvečer gledal proti Zakrotam, kjer imamo majhno parcelo. Zaradi teme in oddaljenosti nisem nikoli nič videl. Še danes, ko se približam tistemu kraju, me objame nek čuden občutek nelagodja in spoštovanja obenem.

»Pod Požanami pri hudourniku, pod velikim topolom, kjer

se je takoj po vojni kot politični aktivist preselil v Koper, pripovedoval o teh lučkah. Z biciklom je moral nekajkrat na teden v Huduje, Črnico, Sveti Duh, Perce in Šantiće, kjer je imel stike z domačini. Tiste vasi in zaselki naj bi pripadali okraju Koper. Ko je prvič videl luči, se je zelo prestrašil. Ker je po službeni dolžnosti večkrat moral prevoziti tisto pot, so mu lučke postale domače in prijateljske. O tem se je posvetoval tudi z domačinom iz Sočerge. Ta mu je razložil, da je na tistem mestu pokopanih nekoliko nemških vojakov in da od razkrajajočih se človeških teles iz plitkih grobov uhaža uplinjeni fosfor, ki ponoči vijoličasto zasveti.

Podobnih pripovedi je bilo veliko. Kdor je kaj videl ali slišal, je pripovedoval s spoštovanjem. V današnjih časih je veliko takih, ki v nič ne verjamejo in take pripovedi zasmehujejo. V tistih časih nikoli nisem slišal nikogar, ki bi zanimal večerna in nočna videnja. Ker nikoli ne veš, kje in kdaj te čaka kakšno presenečenje. O nočnih procesijah pokojnih duš so res veliko govorili. Vem, da so mnogi plačevali maše zadušnice za pokojne. Pretekli čas je mnogim vtisnil v kosti strah in ponižnost. Strah ljudi združuje, ponižnost vabi k molitvi, ampak kaj ko 'te nove vrage nam govorijo, da molitva nič ne pomore'.

smo prišli na večjo senožeto, smo se ustavili na majhni vzpetinici, da bi se nekoliko spočili. Morali so biti prvi dnevi aprila. Trava je komaj začela poganjati. Prijatelj, ki je s seboj imel motiko, jo je spustil na tla, tako da je njeno rezilo zarezalo v prst. Z motiko je zajeti kos zemlje potegnil k sebi in na našo grozo skupaj z grudo na površje potegnil človeško spodnjo čeljust, na kateri se je lesketal zlati zob. Vse skupaj smo zagreblili in zavrvali izkopano prst. Začuden smo se spogledali in molče nadaljevali pot proti Štrpedu. Prijatelji so o odkritju obvestili domače. Zvedeli smo, da so tam pokopani trije nemški vojaki. Kdo jih je usmrtil in tam pokopal, niso hoteli povedati. Kolikor vem, se nihče ni več zanimal za tisti grob.

Ne glede, kdo so bili in od kod so prišli, smo do vseh ljudi gojili spoštovanje. Sovraštva smo se nalezli nekoliko pozneje, v času splošnega izobraževanja. Da bi postali dobri, zvesti državljani, smo morali dobro razlikovati in s prstom kazati na vse tiste, ki so bili krivi za vse naše nesreče.

Danes lahko objektivno rečem, da se ta nova preobrazba ni nikoli povsem prijetela pri naših ljudeh. Velika večina prebivalcev se je naučila razlikovati poštene sosede, prave prijatelje od tistih, ki iščejo samo lastno korist. Ocenevanje ponujenega, podarjene-

Pogled od Svetega Duha proti Jočmici

Tudi Jočmica ima svoja ušesa.

sta bila ubita dva nemška vojaka, ju je v večerih polne lune videti, kako klečita in molita,« so povedali. Redki so si upali sami in brezbrizno ponoči mimo kraja, kjer je videti pokojne. Tudi pod Sočergo so nad cesto nekateri videli neke vijoličaste lučke. Nekaj let pozneje mi je znanec, ki

Odkopal človeško čeljust Danes lahko rečem, da nikoli nisem slišal grdih besed na račun ubitih in padlih. Nekoč pa se je zgodilo, da sem se s skupino štirih prijateljev vračal iz Buzeta domov. Najraje smo poskakovali po brezpotju. Eden iz skupine je imel s seboj tudi motiko. Ko

ga, s prevaro ali na silo vzetega je postala nova značilnost, pogojena z bojem za preživetje in obstoj.

Nemci v breznu Najbolj čudno pripoved o odkritju nekega groba mi je pripovedoval mlajši znanec iz Črnice. Fant, ki je na žalost zelo mlad preminil, je bil ▶

posebne sorte. V Črnci je končal nekaj razredov osnovne šole, a je bil zelo priden in sposoben delavec, vendar mu njegov svobodni duh ni dovolil, da bi živel tako kot večina sosedov in vrstnikov. V dolini Bračone, gor pod Jočmico ali še više gori na Krasu je poznal vsak kamen, stezo, 'trozo', jamo, vdolbino. Na enem od številnih pohajkovanj je odkril tudi neko manjšo jamo. Spustil se je v notranjost in ob soju žepne svetilke, ki jo je pogosto nosil s seboj, zlasti ko je pohajkoval po Kraškem robu, opazil, da

lahko nosijo težji tovor. Na ramena si nalagajo težko orožje, ki je seveda nekaj drugega kot snop koruzovine, leseni hlod ali žakelj krompirja. Ampak moški je hotel nekaj več, in skozi čas so se mu izpolnile mnoge želje. Najbolj se mu poda svetlo orožje. Tisti, ki ima orožje, sme in mora streljati. Dali so mu to pravico. Delovati pa mora pod kontrolo in strogo komando. Tudi če mu kaj ni pogodu, mora ubogati, saj je le delček dobro organiziranega vojaškega stroja. Preden si pridobi uradno pravico nošenja orožja

otrok in mnogih, ki so ostali na svojih domovih. Če nikogar ne bi bilo doma, kdo bi obdeloval, pobiral, spravljal, pripravljaj, kuhaj, nosil, pral, krpal, šival zvezdice, pobiral in kradel naboje za partizane?

Moč uniforme Verjetno drugače ne gre, kot da vsaka nova oblast pokaže svoj ugled tudi s pomočjo uniforme. Hočeš ali nočeš, uniformirancu se moraš izogniti, ker predstavlja oblast. Navsezadnje, kakšna pa bi bila oblast, če bi vsem in vsakemu popuščala in se

atrakcija naj bi bil jaz, ker sem že nekoliko znal igrati na harmoniko. Že zgodaj zjutraj sta k Svetemu Duhu prišla prijatelja iz Strpeda, nakar smo se odpravili do Počekajev, skoraj uro hoda. Zbralo se nas je deset in kar po železniških tirih smo jo ubrali proti Gornji in Dolenji Nugli. To je bilo dodatnih pet kilometrov hoje, a s tem si nismo delali težav, saj je bil čas pusta, veselja, razposajenosti. V obeh Nuglah so nas ljudje povsod lepo sprejeli in pogostili. Popoldne smo se vračali v Počekaje. Na tej poti nas je nekdo videl in nas stekel zatožit 'milicionerom'.

Čas pusta, čas miličnikov Mene, prijatelja Klaudiota in tista dva iz Strpeda je čakala še dolga pot do Svetega Duha. Še pred našo vasjo nas je zalotila noč. Ko smo prišli do prve svetoduške hiše, so pri kapelici čakali trije miličniki in nas s strogim ukazom zaustavili: »Ha! Tu ste naše ptice, končno smo vas dočakali in sedaj vas bomo peljali v zapor v Buzet!«

Približali so se tudi nekateri sosedje, vendar jih miličniki niso pustili zraven. Prikazala sta se tudi moj in Klaudiotov oče. 'Milicioner' je rekel: »Če boste pridni in ubogljivi, vas ne bomo zavezali, v nasprotnem bomo vse štiri povezali tako, da ne boste mogli zbežati.« Ta strogi ukaz je bil izrečen v jeziku, katerega sem začel sovražiti. Za korak sem stopil naprej in po domače rekel: »Ma rimonika lahko dom moje me čacete?« To je dovolil, ampak podvomil je v mojo vdanost 'narodni vlasti', ker sem imel harmoniko. Dobro je bil naučen, da sovražniku ne smeš zaupati in ga moraš tolči po glavi. Nam aretirancem se tudi moj in Klaudiotov oče nista smela približati. 'Milicioner' mi je dovolil, da se v njegovem spremstvu približam očetu, a me je krepko držal za ramo. Oče je stal blizu okna Milana Jakca Žamara in skozi kuhinjsko okno je prodirla medla svetloba, ki mu je nekoliko osvetlila obraz. Nisem si upal ga pogledati v oči, ker bi me izrazil na njegovem obrazu bolj prizadel kot aretacija. Predal sem mu harmoniko. **D**

Nadaljevanje prihodnjič

Cerkev sv. Roka v Črnci

Miličniki so na nedolžne otroke planili pri svetoduški kapelici.

stoji na okostnjaku, oblečenem v vojaško uniformo nemškega oficirja. Videl je, da je obleka v še zelo dobrem stanju in ni se mu zdelo preveč pametno jo pustiti v nemar. Ker se je bližal čas pusta, je takoj pomislil, da bi bilo lepo, če bi se oblekel v nemškega oficirja. Iz obleke in škornjev je stresel kosti in se z uniformo vrnil na površje. Pod Jočmico, kjer je prav tako poznal vsako veliko in majhno jamo, je v eno od teh skrbno skril uniformo, kapo in škornje. Na pustno nedeljo se je po skrivnih poteh, z obleko in kapo v žaklju, odpravil proti Buzetu. Tik pred mestom se je preoblekel v uniformo in se napotil proti hotelu Fontana. Ko se je pojavil pri glavnem vhodu, so prisotni doživeli pravi šok. Videti nemškega vojaka ni bilo preveč prijetno. Redki so se smejali, mnogi so protestirali, dokler mu 'milicioneri' niso ukazali, naj izgine in sleče uniformo.

Vojaška »pravila« Vsako vojsko, ki se je prikazala v vasi ali na hišnih vratih, so sestavljali moški. Moški so po naravi večji in močnejši od žensk in zato

pod neko zastavo, mora zapriseči, da bo skrbel za vse, kar mu je zaupano: vojaško obleko, puško, naboje, samokres, nož in še kaj. Njegovo počutje in tudi življenje je odvisno od drugih, življenja drugih pa so odvisna od njega. Zato mora zvesto služiti zastavi, ki mu je zaupana, in domovini, kateri pripada, čeprav si je ni sam izbral. Če bo morda padel, mu bo domovina priredila svečan pogreb. Ko ga bodo položili v grob, mu bo skupina vojakov v spomin izstrelila častno salvo.

Večkrat sem bil navzoč na mnogih manifestacijah v čast padlim partizanom in njihovem trpljenju. Brez dvoma je prav, da se le-tem izkaže čast. Vendar sem ob takih svečanostih v sebi čutil, da ni prav dajati vso to čast samo tistim, ki so bili v gozdu. Kot otrok sem se primerjal z njimi in prišel do sklepa, da jim je bilo lažje kot meni. Imeli so puške in ročne granate. Enakovredno so se borili proti nasprotniku. Sovražniki pa so v naše hiše zahajali, kadar koli so želeli, in z nami so počeli, kar so želeli. Jaz pa nisem imel priložnosti se enakovredno boriti. A zmaga je bila odvisna tudi od nas

umikala. In kaj je bolj naravnega kot to, da že na samemu začetku 'Istrijane' naučimo reda, discipline, kulture. Tudi za ceno trajnega nerazumevanja. Verjetno nisem bil edini, ki je sovražil uniforme. A če je le bilo mogoče, sem se vedno izognil srečanja in stika z uniformiranimi.

»Ko son šu sen h vam, son srečau dvo smroda.« Zaničevalni izraz 'smrod' – smrdljivec je bil splošno uporaben za uniformirance, tako v okolici Buzeta kot v vseh vaseh Slovenske Istre.

A z odgovornimi za red se prej ali slej srečaš, še zlasti če se pregrešiš zoper ljudsko oblast in pravila, ki jih je predpisala. Če oblast hoče biti 'auto-ritativna', mora to vedno in povsod dokazovati. Zaradi 'auto-rit-tete' lahko poseže in prepove tudi stare ljudske navade.

Bližal se je pust in otroci smo ga želeli praznovati po svoje. Že nekaj stoletij je bil pustni čas tisti, v katerem lahko počneš kaj nevsakdanjega. Zato smo se štirje vrstniki dogovorili s prijatelji iz Počekajev, da bomo na pustno nedeljo nekoliko našemljeni obiskali nekaj zaselkov. Največja